

Szándék és megvalósítás

FEKETE SÁNDOR: MEZÍTLÁB A SZENTEGYHÁZBAN

Mivel nem vagyok Petőfi-kutató, a vitázó kedvű Fekete Sándornak nem lehetek méltó vitapartnerem. Csak csendes olvasói (hisz *neki* szól a könyv) megfigyeléseim jegyzem le számomra legizgalmasabb könyve: a „Mezítláb a szentegyházban” margójára.

Eleve tisztelettel adózom Fekete Sándor *indulatának*, amely — hiába vallja a szerző a Tiszatáj januári számában tegnapiak — sarkától füle csücskéig eltölti és örök-tiszteletlen újramezdővé nemesíti. Ez az esszéizgalmú kötete új Petőfit tapasztalás össze bennünk, nem képet, nem szobrot, hanem az örök jelen dinamizmusába kiszabadított élő embert igyekszik megformálni. Fekete Sándor munkája ezzel túllép témán és műhelyen, tudósi álmokat *költőget*: értővé s értőn érdeklődővé tenni a szakmai kerítésen túli világot. Petőfi példája élteti, hogy „nemcsak az írástudók számára, hanem a szűrös-gubás embereknek is lehet alkotni”, s nemcsak költészetet, szépirodalmi műveket, hanem szakmai elmélkedéseket is.

Ifjabb éveiben — mint írja — Fekete Sándor maga is részt vett „a Petőfi-kép naiv leegyszerűsítésében”, de nincs rajta kívül más, aki az évforduló ürügyén többet fáradt volna azért, hogy a modern Petőfi-kutatás eredményei kiszabaduljanak a könyvtárgzubból, és a többféle pózba merevített költő alakja étellel teljék meg. Nemcsak négy könyve, hanem sűrű hírlapos közlései és a vezető irodalmi folyóiratokban közzétett tanulmányai bizonyítják: nemcsak *hisz* abban, hogy a „költészet a népé”, hanem *tesz, dolgozik* is érte. Eppen a *szándék* nagyrabecsülésében fájnak a *megvalósítás* hibái.

A „Mezítláb a szentegyházban” tanulmányai csaknem másfél évtized alatt keletkeztek, s jórészt napvilágot láttak már korábban, folyóiratokban, könyvben. Eggyéépítésük szerzőjük adott temperamentuma és megszabott eszmevilága ellenére sem sikerülhetett tökéletesen. Egy szuszra olvasva a kötetet, nemegyszer zavarnak az átfedések, adatok és idézetek ismétlődnek, s mivel rájuk azonos logika épül, azonos tömbökön kell átrágnia magát az olvasónak, s mindez a rádöbbenés, az egyszerű élmény hitelét ronthatja — még akkor is, ha Fekete Sándor „vesszőparipái” — mind gondolatilag, mind stilisztikailag — heves iramban magukkal ragadnak. A kötet Petőfi-bemutató szándékát bizonyos fokig megtöri a „Széchenyi, a naplóíró” című tanulmány és különösen a Madách-kritika, amely után furcsán esik visszatérnünk a — Petőfit a mába emelő — zárótanulmányhoz. Szellemileg ugyan Fekete Sándort hordják magukban ezek az írások is, mégsem a Petőfi emelte mezítlábasok szentegyházában járunk olvasásukkor.

„A költészet a népé” elv kötetlenebb, a mindennapi beszédhez közelítő stílust szül. Az impresszív és szenvedélyes hang Fekete Sándort jeles szépírónak mutatja (pl. „Petőfi Sándort nem a *vahotok* küldték a frontokra”), de a mindennapi beszédet túlerőltető (pl. „Kossuth — mai szóval — több jelzést kapott”) és a gondatlanul fogalmazó publicistát is felvillantja. (Petőfi és Madách drámáját — írja örömmel két kritikája bevezetőjeként — színházművészetünk feltámasztotta „az irodalomtörténet által rájuk rakott porból”.) Ha az esszélendület publicisztikai vágányokra tér, felgyorsul ugyan az írás (és az olvasás), de tudományos üresjárat (felesleges jelzők halmozása) következik (pl. „szép és *jelentős* írásában Méliusz József...”) vagy túl általános és ezért nem igaz állítások teremnek (pl. Petőfiről és Széchenyiről: „Szeretem őket, makacs értelmetlenséggel, ahogyan csak a halottakat lehet szeretni”). Kár, hogy a szerzői lázban a publicista nemegyszer legyűri az esszéistát.

S van, ahol a tudóst is hiányolom. (Nem tetszik, ha egy irodalomtörténész „lezser” gúnyjal szól az irodalomtörténetről és az irodalomtörténeti munkáról.) Szerintem a tudományos pontosság a publicisztikus esszében sem hasztalan, sőt

nem nélkülözhető különösen túl merésznek tűnő állítások bizonyító adalékai esetében. A forráshelymegjelölés elhagyása önmagában még nem jelent oldottabb, olvasmányosabb stílust. A részletekre kíváncsi olvasó így nem tud az idézetek és utalások vágatain megindulni különbarangolásra vagy magánnyomozásra. Amikor Fekete Petőfi színészkorának jelentőségéről ír, s egy negyvenoldalas füzetet említ, amely „tele van hibával” és „mellesleg Budapesten nem található”, elfog a kíváncsiság: titkolózik-e vagy tapintatos a szerző. Jobb lett volna ilyenkor forrásokról-művekről vagy egyáltalán nem szólni, vagy pontos adatokat adni. A homályos utalásokat éppen azok fogják a legkevésbé érteni, akiknek a könyv készült.

Ezek a formai-szerkesztési problémák eszmei-szellemi vetületükkel együtt jelentkeznek. A sodró stílus, a maiba torkolló nyelv, a szenvedélyes hangnem külseje csak a belső forrongásnak: Fekete Sándor minden idegszálával *aktualizál*. Bátran és kérlelhetetlenül *szembesít*. Nem elégszik meg azzal, hogy kijelentse: „Mózes a hatalom megszállottja”, hanem hozzáteszi: ezért „nem léphet be Kánaánba, az ígéret földjére új vezető viszi el a népet.” Petőfi magatartásának — Fekete Sándor szerint — nem a „mindenáron forradalomcsinálás, hanem az értelmes forradalmiság a lényege”. Fekete Sándor úgy emeli a „modern” Petőfit hozzánk, hogy nemcsak boncolja, hanem a reformkor eszmei vonzásaiba állítja és szellemi, személyi kapcsolataiban — Kossuth, Széchenyi kortársaként — világítja meg alakját. Oláh Gábor, Babits, Szerb Antal, Horváth János és mások különféle Petőfijével szemben fölmutatja a magáét: a permanens vívódással önmagát újjászülő költőt, „aki a szüntelen körötte ólálkodó erőszakos halál ígézetében is bátor, igaz és szép szóra merete nyitni a száját”.

A tudományos pontosság elvetése tartalmi lazulással jár. Szigorúan formált, súlyos szakaszok után bosszantó közhelyek következnek: „Tisztába kell tenni a tegnaptól, hogy világosabb képet alkothassunk magunknak a holnapról.” Vagy: „A törvény erejével alátámasztott tisztelet előbb-utóbb még akkor is lanyhul, ha a törvényhozók tettei teljesen fedik a törvények szavait.” *Általánosan* igaz ez? Aligha. Fekete másutt éppenhogy megértő a hatalommal szemben. Amikor arról beszél, hogy Lederer a neki macskazenét adó ifjak közé lövet, zárójelben megjegyzi: „mit is tehetne egy hatalommal rendelkező férfiú, ha a csőcselék gúnyolni merészeli”. Móga tábornok esete, amelyet Fekete nem említ, egykorú ellenpélda. Móga éppen ekkortájt, s hasonló helyzetben — pedig őt nemcsak gúnyolta, hanem derekasan lökdöste is a „csőcselék” (?) — Lábhoz!-t vezényelt, és a katonáival elvonult.

Három tanulmány tetszett igazán. „A *vívódó költő*”, amely Petőfi vívódásainak hitelességéről és jogosságáról szól — pontos gondolatmenettel, a tények alapos feltárásával és gondos elrendezésével. A „*Borostyán, a vándorszínész*”, amelyben egymásnak szegezve az ellentmondó tényeket, nyilatkozatokat és ítéleteket, Fekete Sándor bebizonyítja, hogy Petőfi nem önismeret hiányában került a vándorszínészek közé. Fekete érvelése két pontban foglalható össze: 1. Egy húszéves ifjúról aligha lehet megállapítani, mire viszi a színészetben. 2. Petőfi nem követte az egykori sikert hozó receptet. Nem kiáltott egész erejéből, nem kapta fel a szavak végét, nem emelte égre a szemét, s kinyújtott, reszkető kézzel nem tántorgott hátra, hanem „keresetlen természetességgel” szavalt és szónokolt. A „*Petőfi és Széchenyi*” lendületes, lírai sodrású írás. Fekete egységteremtő elgondolása, amelyben a különbözőségeknek létjogosultságot biztosít, szétfeszíti a téma keretét és valóban jó esszé módjára általános érvényű is lesz. A „*Petőfi és Kossuth — ma*” című írást éppen ebből a szempontból vélem elhibáztottnak: a polémia a dolgozat témája fölé kerekedik. Ez a négy munka a könyv gerince és Fekete Sándor szándékának a hordozója. Szakmai körökben nyilván számos bírálójuk támad, az új Petőfi megrajzolásában és az ősoket kibékítő akaratában Fekete bennük mégis *újat terem*t.

Szűkebbre fogva egységesebb lett volna a kötet. Az „Ismerjük-e Petőfit?” főcím alá összekötött két tanulmány *tematikailag* nem illik bele. Groteszkül hat miniatűr filozofproblémát tárgyalni maximális esszéírói apparátussal. A Nyesy Demeter-kérdés és „A királyok ellen” keletkezésének időproblémája csak nagyon közvetve — Petőfi szellemi fejlődése tükröképeként — érdekelheti az olvasót.

Fekete Sándort — e könyve alapján — nem nevezhetnénk „tartózkodó, szerény tudósnak”. Ezúttal nem is vágyott az lenni. Minden mondatban benne él, vitatkozik, bizonyít, s ezzel feltétlenül feszültséget önt írásaiba. Erősen felrakott kerítést döntöget: a szakma körülít, s mint a bevezetőben írtam, írom ismét: ez a hatalmas, múltat a mába — a közösség hasznára, szakszerűen — átforgató szándék *mindenek felett dicséretet érdemel*. Így lenne jó egyszer közreadni Petőfi munkásságának: verseinek-prózájának műközpontú, alapos anatómiai atlaszát is. Maga az életmű alapos elemzésével adós maradt ugyanis az évforduló is — elmélyítve ezzel azt a hiedelmet, hogy Petőfi élete csupa rejtély, de az, amit és ahogy írt, egyszerű. (Magvető, 1972.)

Ó. L.

Fekete Sándor: Így élt a szabadságharc költője

A Petőfi-évfordulóra Fekete Sándor a *Petőfi romantikájának forrásai* és a *Mezítláb a szentegyházban* című kötetei mellett egy, az ifjúság számára írt rövid életrajzzal lepte meg olvasóközönségét.

A kötet az F. Kemény Márta szerkesztette „*Így élt...*” sorozat második kötete-ként jelent meg, s céljának megfelelően rendkívül jól illusztrált. Nem kevesebb, mint száz kép — Petőfi kis grafikái, köteteinek címlapjai, a korabeli városok látképei, régi színlapok a költő nevével, kortársak képei —, s egy, Petőfi életének főbb állomásait feltüntető térkép — díszítik a könyvet.

Sokkal több azonban ez a kötet annál, mint amit látszatra ígér.

Nemcsak az ifjúsághoz szól, feltétlenül ajánlható mindazoknak a pedagógusoknak, szülőknél, s az olvasók széles táborának, akik ilyen népszerűsítő formában megírt életrajzból kívánják megismerni, s ismerhetik meg a Petőfi-kutatások legújabb eredményeit.

Az *Így élt a szabadságharc költője* — nem „hagyományos” életrajz. Nem a legendák, s különösen nem a hamis legendák Petőfijét látjuk magunk előtt ebben a kötetben. A szerző rendkívül szigorúan ragaszkodik a tényekhez. A kortársi emlékezésekben keresi Petőfi vonásait, s ami a leglényegesebb: könyvének középpontjában a költő művei állanak — a diákkori tollpróbálgatások, a bordalok, lírai és elbeszélő költészetének remekei, drámája részletei; *Úti leveleinek* egy-egy sora — Petőfi tényleges sokoldalúságának bizonyítékai.

Hogy mennyire műközpontú ez a „mini biográfia”, már azzal is bizonyítható, hogy jól kiválasztott idézetek szolgálnak a fejezetek címéül s fűzik szorosan egymásba az életrajz egy-egy kisebb egységét. (Példaként az utolsó fejezet címe és alcímei: IV. „Ott essem el én...”, 1. „Rabok legyünk, vagy szabadok?”, 2. „Megint beszélünk s csak beszélünk...”, 3. „Bánat és harc szól belőlünk...”, 4. „Jött a halál, hogy elsöpörjön minket...”)

Fekete Sándor könyvének felépítése logikus, szerkezete egységes. Harmonikusan illeszkednek egymáshoz, s fonódnak össze a költő forradalmi-politikai tevékenységének és szerelmének leírása; környezetének és a környezete ellen örökös küzdelmének megrajzolása.

Ennek a biográfiának az a legnagyobb értéke, hogy nem akarja fölöslegesen „isteníteni” költőnket. Nem fedi el sem Petőfi, sem társai félelmét, szorongásait vagy kételyeit a forradalom pillanatában, s éppen e lélektani megközelítés segítségével kerül hozzánk emberileg is közel Petőfi Sándor a „dicsőség hideg magasából”, ezáltal válik a Petőfi-életrajz hitelessé, s lesz e Petőfi-kép pátosza őszintévé.